

**Turkish
Journal of
Shiite
Studies**

Şiilik Araştırmaları

ISSN: 2687-1882

**Cilt / Volume: 2
Sayı / Issue: 1
Haziran / June 2020**

Muhammed Mehdî b. Muhammed Nâsır Esterâbâdî (ö. 1171/1757). *Târîh-i Cihângüşâ-yı Nâdirî*, (Kaşmer: İntişârât-ı Âlem-i Efruz, 1394/2015)
Muhammad Mahdî b. Muhammad Nâsır Astarâbâdî. *Ta' rîkh-i Jahāngoşāy-e Nâdirî*.
Kashmer: Intisharat-ı Âlem-i Efruz,1394/2015.

Değerlendiren /Reviewed by

Alper Yıldırım

*Doktora Öğrencisi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Tarih Ana Bilim Dalı
PhD. Student., Eskişehir Osmangazi University, Department of History
Eskişehir, Turkey*

alper.tae@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-9803-0766>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Type: Kitap Kritiği / Book Review

Geliş Tarihi / Received: 25.05.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 31.05.2020

Yayın Tarihi /Published: 30.06.2020

Cilt / Volume: 2 Sayı / Issue: 1 Sayfa / Pages: 108-113

Atıf/Cite as: Yıldırım, Alper. “Muhammed Mehdî b. Muhammed Nâsır Esterâbâdî (ö. 1171/1757). *Târîh-i Cihângüşâ-yı Nâdirî*, (Kaşmer: İntişârât-ı Âlem-i Efruz, 1394/2015)”. *Turkish Journal of Shiite Studies* 2/1 (Haziran 2020): 108-113.

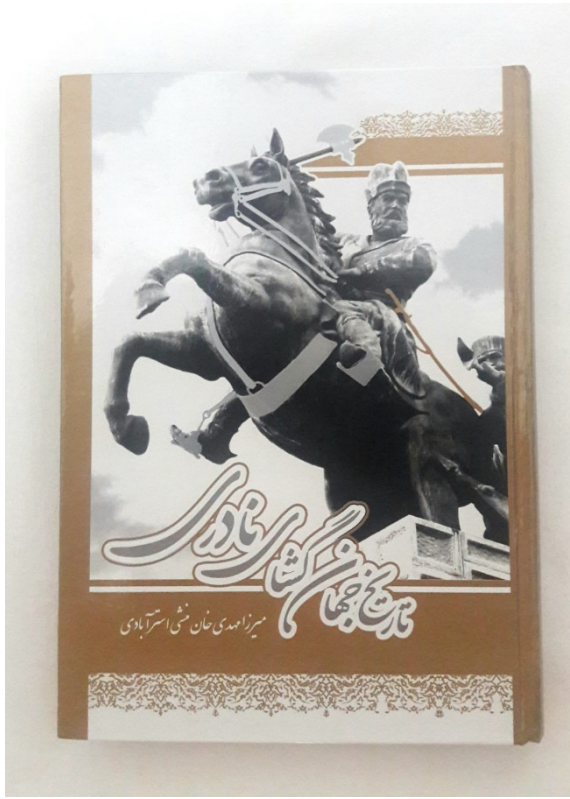
Web:<https://dergipark.org.tr/tr/pub/siader> | **mailto:** turkishshitestudies@gmail.com

Öz: Bu çalışmada Şii-İran tarihi açısından büyük bir öneme sahip olan Nâdir Şah Afşar'ın (ö. 1747) hayatına ve siyasi faaliyetlerine ilişkin hadiselerin yer aldığı *Târîh-i Cihângüşâ-yı Nâdirî* adı eser tanıtılmıştır. Bu eser Nâdir Şah'ın münşilik (kâtiplik) görevini üstlenen Mirzâ Mehdî Han Esterâbâdî (ö. 1757) tarafından Farsça olarak kaleme alınmıştır. Esterâbâdî, Nâdir Afşar'ın münşisi olduğundan onunla birlikte uzun seneler seyahat etmiş ve çeşitli seferlere katılmıştır. Bu sayede Esterâbâdî, dönemin tarihî olaylarını kaydetme ve Nâdir Şah'ın hayatına dair hususları aktarma fırsatı bulmuştur. İran tarihi ve edebiyatı açısından önemli bir yere sahip olan bu eserin müellif nüshası edebî bir üslupla ve ağır bir dille yazılmıştır. *Târîh-i Cihângüşâ-yı Nâdirî*'nin tanıtımında esas aldığımız basılmış nüsha ise çeşitli sadeleştirmeler ve açıklamalar içeren ilâvelerle yeniden düzenlenmiştir. Ele aldığı döneme dair birinci el kaynak niteliğindeki bu eserin tanıtımının alan ilgilileri ve araştırmacıları için faydalı olacağı umulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tarih, İran, Afşarlar, Nâdir Şah, *Târîh-i Cihângüşâ-yı Nâdirî*

Abstract: In this study, *Ta'rih-i Jahāngošāy-e Nādirī*, which includes events related to the life and political activities of Nādir Shah Afshar (d. 1747), who has great importance in terms of the history of Shiite-Iran, was introduced. This work was written in Persian by Mirzā Mahdī Khān Astarābādī (d. 1757), who undertook the clerk of Nādir Shah. Since Astarābādī was the scribe of Nādir Afshar, he traveled with him for many years and participated in various expeditions. In this way, Astarābādī had the opportunity to record historical events of the period and to convey issues related to Nādir Shah's life. The original manuscript of this work, which has an important place in Iranian history and literature, was written in a literal style and in a heavy language. The copy of *Ta'rih-i Jahāngošāy-e Nādirī* was reorganized with additions containing various simplifications and explanations. It is hoped that the promotion of this work, which is a first-hand document, will be beneficial for the researchers who are interested in this field.

Keywords: History, Iran, Afsharids, Nādir Shah, *Târîh-i Cihângüşâ-yı Nâdirî*

Târîh-i Cihângüşâ-yı Nâdirî adlı eserin yazarı, Muhammed Nâsır Esterâbâdî'nin oğlu Muhammed Mehdî b. Muhammed Nâsır Esterâbâdî'dir (ö. 1171/1757). Yazar daha çok "Mirzâ Mehdî Han Münşî Esterâbâdî" olarak bilinir. İran'ın Esterâbâd bölgesinde dünyaya gelen yazar, Nâdir Şah'ın münşîliği görevini icra ettiğinden onunla beraber uzun seneler seyahatlerde bulunmuştur. Esterâbâdî'nin hayatı hakkında kaynaklarda çok fazla bilgi yer almamaktadır. Onun Safevîler döneminde saray memurluğu yaptığı, sonrasında Nâdir Şah'ın münşîsi ve vakanüvisi olarak görev aldığı bilinmektedir.¹

Târîh-i Cihângüşâ-yı Nâdirî'nin el yazması orijinal nüshası

1160/1747 senesinde Mirzâ Mehdî Han Esterâbâdî tarafından Farsça olarak kaleme alınmıştır.² Kitaba müellifin verdiği isim "Rûzname-ye Zâfer" (Zafer Günlüğü) olarak kaydedilmiştir.³ Eser, kendi dönemindeki birçok farklı tarihî metinde "Târîhî Nâdirî" olarak yer almaktadır. Ancak "*Târîh-i Cihângüşâ-yı Nâdirî*" isminin nereden geldiği ile alakalı herhangi bir görüşe rastlanmamıştır. Mevcut orijinal nüsha İran'ın Meşhed şehrindeki Nâdir Şah'ın anıt müzesinde, yazarın bir diğer önemli eseri "*Dürre-yi Nâdire*" ile birlikte sergilenmektedir.

Minorsky'nin aktardığına göre kitabın farklı tarihlerde yeni basımları gerçekleştirilmiştir. Ayrıca eserin birçok yazma nüshası ve tenkitsiz taş basması da bulunmaktadır.⁴ Eserin birçok farklı dile tercüme edildiği bilinmektedir. İlk kez, Danimarka Kralı için Farsça'dan Fransızca'ya tercüme edilmiş ve Londra'da yayımlanmıştır. Sonrasında Almanca ve İngilizce dillerine de tercüme edilmiştir. El

¹ J. R. Perry, "Astarâbâdî, Mahdî Khan", *Encyclopedia Iranica*, (London and Boston: Routledge & Kegan Paul Press, 1987), 2: 844; Alper Yıldırım, *Siyasî ve Mezhebî Açısından Osmanlı-İran İlişkileri (Sultan I. Mahmud Dönemi)*, (İstanbul: Akademik Kitaplar Yayınları, 2019), 17. Arunova ve Eşrefyan'ın eserinde yer aldığına göre yazarın tam adı *Nizameddin Muhammed Hacı el-Hüseyn es-Safevî*'dir. Konu ile ilgili bkz. M. R. Arunova - K. Z. Eşrefyan, *Nadir Şah-ı Avşar*, çev. Nergize Turaeva. (İstanbul: Selenge Yayınları, 2015), 16. Mehmet Heyet, makalesinde Arunova ve Eşrefyan'ın bu iddiasına karşı çıkmış, yazarın gerçek adının *Mirzâ Mehdî Han Esterâbâdî* olduğunu ve onun Safevîlerle bir ilgisinin olmadığını ifade etmiştir. Krş. Mehmet Heyet, "Mirzâ Mehdî Han Esterâbâdî ve Onun Senglah Eserinde Dil Adlandırmaları Üzerine Bir İnceleme", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 16/2, 383.

² Osman Gazi Özgüdenli, "Tarih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40: 57.

³ Heyet, "Mirzâ Mehdî Han Esterâbâdî ve Onun Senglah Eserinde Dil Adlandırmaları Üzerine Bir İnceleme", 384.

⁴ Vilademir Minorsky, "Nâdir", *İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1964), 9/29.

yazması eser içerisinde birçok Arapça, Türkçe, Moğolca ve Gürcüce kelimeler barındırmaktadır. Ancak bu ibareler tanıtımını yaptığımız nüshada anlam karmaşasına mahal vermemek için zaman zaman dipnotlarla açıklanmıştır.

Târîh-i Cihângüşâ-yı Nâdirî'nin Türkiye'de de birkaç nüshası bulunmaktadır. Mevcut Farsça nüshalar bugün Konya Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi'nde⁵, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nde⁶ ve Milli Kütüphane'de⁷ yer almaktadır. Ayrıca eserin Hâcibî Karsî tarafından 1249/1833 senesinde Osmanlı Türkçesi'ne tercüme edilmiş bir nüshası da mevcuttur.⁸

Çalışmada esas aldığımız nüsha 2015 tarihli baskıdır. Söz konusu güncel basım tarafımızca Nâdir Şah'ın Meşhed'deki anıt müzesinden temin edilmiştir. Cevâd Nusretî Biyâbânekî tarafından tanzim edilen kitap "Âlem-i Efruz" yayınlarından çıkmış ve karton kapaklı olarak tasarlanmıştır. Kitabın kapak yüzünde Meşhed'deki anıt müzenin önünde yer alan şaha kalkmış at üzerindeki Nâdir Şah heykelinin resmi bulunmaktadır. İç kapağın yüzünde Nâdir Şah'ın anıt müzesinin genel bir görünümü yer almaktadır. İç kapaktan "içindekiler" kısmına kadarki sayfalarda Nâdir Şah müzesinde sergilenen *Târîh-i Cihângüşâ-yı Nâdirî*'nin el yazması orijinal nüshası ile Afşarlar dönemi eserlerinin fotoğrafları mevcuttur. Kitabın sayfaları ise tezhip ile süslenmiş bir görünümde kuşe kâğıttandır. Son sayfalarda yine müzede yer alan Afşarlar ve Kaçarlar dönemine ait savaş aletleri ile Nâdir Şah'ın şahsî kılıcının fotoğrafı ve savaşta bir tasviri bulunmaktadır.

Kitabın elimizdeki baskısı, Abdül Ali Edib Boroumand Bey'in koleksiyonundan temin edilen nüshanın yeniden düzenlenmiş halidir. Boroumand'a ait nüsha Nesta'lik hatla kaleme alınmış ve sonradan 1370/1991 senesinde "Surûş ve Nigâr Neşriyat" vasıtasıyla baskıya girmiştir.

Târîh-i Cihângüşâ-yı Nâdirî'nin bizdeki mevcut baskısı 1394/2015 senesinde matbu harflerle gerçekleştirilmiş ve okunması daha kolay hale getirilmiştir. Çalışmanın içerisinde yer alan ayetler, şiirler ve rivayetler esere bilimsel açıdan değer katmak için dipnotlarla açıklanmıştır. Ayrıca okuyucuya kolaylık sağlanması açısından kitabın dili günümüz koşullarına uygun olarak hazırlanmaya çalışılmıştır. Bu amaçla metinde uzun paragraflardan ve açıklamalardan kaçınmaya ve noktalama işaretleri kullanmaya özen gösterilmiştir.

Eserde şiirlere ve Kur'an ayetlerine ilaveten bir takım eski kelimelere de yer verilmiştir. Bu eski ibareler yeniden gözden geçirilmiş ve güncel yazım kurallarına uygun olarak hazırlanmaya çalışılmıştır. Bununla ilgili kitap içerisinde bazı örneklere de yer verilmiştir.⁹

Tamamı 404 sayfadan oluşan elimizdeki nüshada herhangi bir konu bölümlendirilmesinin yapılmamış olması dikkat çekmektedir. Olaylar her ne kadar başlıklandırılmış olsa da bunun dışında bir bölüm başlığına yer verilmemiştir. Kitabın 194-198 sayfa aralığında Meşhed'deki anıt müzede yer alan Nâdir Şah'ın tablosu ile kişisel eşyalarının ve dönemin savaş aletlerinin fotoğrafları

⁵ Muhammed Mehdî Hân Esterâbadî b. Muhammed Nâsır, *Târîh-i Cihân-güşâ* (Konya: Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Antalya Akseki Yeğen Mehmet Paşa İlçe Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, Demirbaş No: 07 Ak Çar Ca 5).

⁶ Mirzâ Mehdî Han, *Târîh-i Cihângüşâ-yı Nâdirî* (Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Yer No: Y/0051-1.)

⁷ Mirza Mehdi Han Esterâbadî, *Târîh-i Nâdirî* (Milli Kütüphane Nadir Eserler Koleksiyonu, MK Yer No: 06 Mil EHT A 28271).

⁸ Hâcibî Karsî, *Terceme-i Târîh-i Nâdir Şâh* (İstanbul Kütüphaneleri, İstanbul Kütüphanelerinde bulunan Türkçe Tarih-Coğrafya Yazmaları, Esad Efendi (Süleymaniye Ktb.) No. 2179).

⁹

هیجده --- هجده / برخواستند --- برخاستند / کومک --- کمک / از یک

bulunmaktadır.

Elimizdeki çalışma, Safevî Şahı Sultan Hüseyin zamanında Afganların İran üzerine saldırıları ile başlar. Eserde merkezî hükümetin zayıflığını fırsat bilen aşiretlerin, özellikle de sınırlardaki Türk-Türkmen aşiretlerinin isyanlarına ve İsfahan'ın Afganlarca işgaline değinilmiştir. Sonrasında Nâdir'in bölgedeki etkinlikleri ve tarih sahnesine çıkışı ile alakalı olarak yaptığı işler ayrıntılı bir şekilde aktarılmıştır. Bu aşamadan sonra Nâdir'in faaliyetlerine yer verilmiş, Safevî Şah'ın (II. Tahmasb) Nâdir'den yardım talebi ve onun İran'ı işgalden kurtarışından övgüyle bahsedilmiştir. Bu bölümden itibaren Nâdir üzerine betimlemelerin yoğunlaştığı görülmektedir. Bunun nedeni muhtemelen Nâdir'in yönetimi ele geçirmeye başladığı dönemlere vurgu yapmaktır düşüncesidir. Neticede Nâdir'in Safevî ordusunda görev almaya başlamasından itibaren ülke işgallerden büyük oranda kurtulmuştur. Kendisiyle ilişkilendirilen bu önemli gelişmeden dolayı Nâdir, mezkûr eserde sıklıkla taltif edilmiştir.

Kitabın devamında Nâdir'in Mugan Kurultayı'nda şah seçilmesi ve İran'ın yönetimini devralması üzerinde önemle durulmuştur. Eserde bu durum Nâdir'in haklı mücadelesi olarak gösterilmiştir. Nâdir'in İran için yaptıklarının karşılığında şahlığın O'nun hakkı olduğu, İran'ın gerçek sahibinin Nâdir olması gerektiği vurgulanmıştır. Lochart'ın ifadesine göre; Mugan Ovası'nda gerçekleştirilen kurultayla ilgili olarak eserde bir takım abartılı ibarelere yer vermiştir. Lochart, yazarın kurultaya katılanların sayısı hakkında gerçeği yansıtmayan ifadeler kullandığını belirtir.¹⁰

Kitabın ilerleyen kısımlarında Nâdir'in şah olarak mücadelelerinden bahsedilmiş ve onun gerek Osmanlı gerekse Hindistan ile olan mücadelelerine yer verilmiştir. Nâdir Şah'ın Osmanlı ile mücadelelerinin yanında Şii-Sünnî yakınlaşması hususundaki çabaları da ön plana çıkarılmıştır. Buna ilaveten eserde Nâdir Şah'ın, Caferîliğin resmî olarak tanınması hususunda Osmanlı Devleti'nden bir takım isteklerde bulunmasına da değinilmiştir. Esterâbâdî, Nâdir Şah'ın bu girişimleriyle mezhep problemlerini çözmeyi planladığını ve yüzyıllardır devam eden savaşı durdurmayı arzuladığı ifade etmiştir. Bunlara ilaveten yazar, Nâdir Şah'ın yeri geldiğinde çok acımasız bir yönetici olduğuna, icap ettiği takdirde kendi akrabalarını bile öldürtmekten çekinmediğine değinmiştir. Böylece Nâdir'in korku salan kişiliği ön plana çıkarılmıştır. Eserin sonlarında Nâdir Şah'ın emri altındaki görevliler tarafından kendi çadırında suikast ile öldürülmesine ve buna bağlı olarak devletin düştüğü duruma yer verilmiştir.

Yazar, kitabın genelinde Nâdir Şah hakkında övgü dolu ibarelere yer vermiştir. İran'ın işgalden kurtarılmasında Nâdir'in göstermiş olduğu çaba üzerinde durularak onun şahlığa layık olduğu mesajı vurgulanmıştır. Ayrıca Nâdir Şah'ın gerek batı gerekse doğu üzerine yaptığı seferlerde genellikle galibiyetlerine değinilmiş ve tüm bu mücadeleler haklı bir zemine oturtulmaya çalışılmıştır. Yazar, Nâdir Şah'ın münşisi olduğundan kitapta ondan bahsederken bir takım abartılı cümlelere, kahramanlık şiirlerine ve mukayeselere yer vermiştir. Kitapta Nâdir'in kahramanlık hikâyelerinin haricinde memleketin genel vaziyetine pek değinilmemiştir. Nâdir Şah'ın uyguladığı siyaset daima meşru görülmüş, ona karşı alınan tavır ve tutumlar haksız talepler olarak yer bulmuştur.

Târîh-i Cihângüşâ-yı Nâdirî, XVIII. asır İran tarihi ve Afşarlar dönemi ile ilgili önemli eserlerdendir. Muhammed Mehdi b. Muhammed Nâsır Esterâbâdî, İran

¹⁰ L. Lochart, *Nadir Shah*, (London: Luzac & Co., 1938), 97.

Hükümdarı Nâdir Şah Afşar'ın hemen her anında yanında bulunmuş ve dönemin olaylarına bizzat şahitlik etmiştir. Yazarın saray kâtipliği görevi göz önünde bulundurulduğunda onun, Nadir Şah'ın daha çok olumlu özelliklerine değinmesi doğal olarak nitelendirilmektedir. Bu durum, benzer koşullardaki diğer saray görevlilerinde ve vakanüvislerinde de mevcuttur. Netice olarak bu eserin Afşarlar dönemi İran tarihi ile alakalı ilk olarak başvurulması gereken birinci el kaynaklardan biri olduğunu söylemek mümkündür.

Kaynakça

- Arunova, M. R - K. Z. Eşrefyan. *Nâdir Şah-ı Afşar*. Çev. Nergize Turaeva. İstanbul: Selenge Yayınları, 2015.
- Esterâbâdî, Mirzâ Mehdî Han. *Târîh-i Nâdirî*. Milli Kütüphane, Nâdir Eserler Koleksiyonu, MK Yer No: 06 Mil EHT A 28271.
- Esterâbâdî, Muhammed Mehdî Hân b. Muhammed Nâsır. *Târîh-i Cihân-güşa*. Konya: Bölge Yazma Eserler Kütüphanesi, Antalya Akseki Yeğen Mehmet Paşa İlçe Halk Kütüphanesi Koleksiyonu, Demirbaş No: 07 Ak Çar Ca 5.
- Han, Mirzâ Mehdî. *Târîh-i Cihângüşâ-yı Nâdirî*. Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Yer No: Y/0051-1.
- Heyet, Mehmet. "Mirzâ Mehdî Han Esterâbâdî ve Onun Senglah Eserinde Dil Adlandırmaları Üzerine Bir İnceleme", *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi* 16/2 (2019), 380-389.
- Karsî, Hâcibî. *Terceme-i Târîh-i Nâdir Şâh*. İstanbul Kütüphaneleri, İstanbul Kütüphanelerinde bulunan Türkçe Tarih-Coğrafya Yazmaları, Esad Efendi (Süleymaniye Ktb.) No. 2179.
- Lockhart, L. *Nâdir Shah*. London: Luzac & Co., 1938.
- Minorsky, Vilademir. "Nâdir". *İslam Ansiklopedisi*. 9: 21-31. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1964.
- Muhammed Mehdi b. Muhammed Nâsır Esterâbâdî. *Târîh-i Cihângüşâ-yı Nâdirî*. Kaşmer: İntişarat-ı Âlem-i Efruz,1394.
- Özgülendi, Osman Gazi. "Tarih". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40: 54-58. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.
- Perry, J. R, "Astarâbâdî, Mahdî Khan". *Encyclopedia Iranica*. 2: 844-845. London and Boston: Routledge & Kegan Paul Press, 1987.
- Yıldırım, Alper. *Siyasî ve Mezhebî Açından Osmanlı-İran İlişkileri (Sultan I. Mahmud Dönemi)*. İstanbul: Akademik Kitaplar Yayınları, 2019.